

משחקי כנות

ננה אריאל

התביעה התרבותית לכנות נעשתה דומיננטית בתחומים רבים דווקא על רקע "משבר האמת". לעיתים קרובות מופיעה הכנות בשיח היומיומי כמילה נרדפת לאמת, אולם בסיכומו של דבר הנטייה לקדש את הכנות הולכת יד ביד דווקא עם דלדולה של האמת

מרץ 2023

באביב 2022 עברה חברת שטראוס-עלית משבר תדמיתי כאשר נמצא חיידק סלמונלה בקווי הייצור שלה, ולאור טענות על היעדר שקיפות מצידה וחשיפה מאוחרת של מלוא חומרת התקלה לציבור. חטיפים ישראליים כמו פסק זמן, טורטית וטעמי נעלמו מהמדפים למשך חודשים. כאשר הם חזרו לשוק, אחד משלטי הפרסום הצהיר במפתיע: "חזרתי! טורטית, עם אותו טעם מוזר". בעולם הפרסום המסורתי נעשה כל מאמץ אפשרי להסתיר את חסרונותיו של מותג, בפרט בהקשר של משבר תברואתי, ואילו הפרסומת הזאת הציגה לראווה את מה שרבים חושבים אך אינם מעיזים לומר בקול – זה טעים כי יש בזה משהו דוחה, והטעם הזה מעורר התרפקות נוסטלגית על חטיף לא איכותי ומעודד את קנייתו. פרסומת כזאת אינה מבקשת לרומם את מעלותיו של המוצר; היא מבקשת הערכה על עצם פעולת החשיפה הכנה של מגרעותיו. הפרשה הזאת ממחישה את ההבדל בין שקיפות ובין כנות ואת ההחלפה ביניהן. השקיפות דורשת חשיפה הוגנת של אמת אובייקטיבית, בוודאי כאשר לחברה יש חוזה עם הציבור ונמצא אצלה זיהום בפס ייצור שמקורו בלשלת יונים. הכנות מבקשת דבר אחר: התאמה בין רחשי הנפש ובין ההבעה. היא תובעת לומר את מה שחושבים באמת.

הכנות משמשת לאחרונה לא רק כאסטרטגיה פרסומית אלא גם כשיטת ניהול. לצד אסטרטגיית "הניהול המוצנע", המסווה את עקבותיו – ניהול שאינו מטיל מורא על העובדים הכפופים אלא יוצר איתם שותפות מדומה – משגשג שיטת הניהול הדוגלת ב"כנות רדיקלית". בניגוד ליחסי המרות המסורתיים החושפים את יחסי הכוח ומנכיחים אותם, מטרתה של הכנות הרדיקלית היא לקדם סביבת עבודה הכוללת שיחה מתמשכת בין מנהלים לעובדים כדי ליצור תחושה של דיאלוג פתוח והדדי במסגרת יחסים שאינם סימטריים במהותם, בתקווה להגביר את הפרודוקטיביות של העובדים.

אבל הכנות אינה משתלטת רק על העולם התאגידי. היא כנראה שם התואר הדומיננטי ביותר בביקורת הספרות והתרבות. כנות נעשתה לקריטריון מרכזי של שיפוט ערך – מחמאה אולטימטיבית לספר, סדרה, מופע או אלבום.^[1] בשירה הלירית וידויים בגוף ראשון הם לא דבר חדש, אבל בראשית המאה ה-21 ז'אנרים של וידוי כמו ממואר ואוטוביוגרפיה (לצד נסיקת המונח "אוטופיקשן")^[2] נעשו דומיננטיים במיוחד. סדרות טלוויזיה (**בנות**, **פלינג**, **הלוטוס הלבן**, **חזרות**, **ככה זה**), תוכניות ריאליטי (ובראשן **האח הגדול**), סרטים, מופעי סטנד-אפ, תערוכות ושירים (בעיקר פופ והיפ-הופ) עוסקים בכנות ומרוממים אותה.

גם בעולם הפוליטי הלכה והתגברה הערצת הכנות. אין עוד די בשקיפות ובציפייה שפוליטיקאים יחשפו את משאביהם ואת מניעיהם; התביעה היא שיאמרו את מה שהם חושבים באמת ויבעטו בסובלימציות של השיח הפומבי, שהגיעו לשיאים של אבסורד בתקינות הפוליטית – בעיטה שדונלד טראמפ הוא מייצגה האולטימטיבי. טראמפ הופיע בזירה הציבורית כנציג שיח השקרים והבדיות ובה בעת כקולה של האמת העירומה, אלטרנטיבה רדיקלית לרטוריקה החלקלקה, הכוללת מסכת של הסתרות, יופיזמים וצביעות, של ברק אובמה והילרי קלינטון. "מה שהוא אומר נורא, אבל לפחות הוא אומר את מה שהוא באמת חושב", כך נאמר על טראמפ באינספור וריאציות בשנים שחלפו מאז נבחר לנשיאות ארצות הברית ב־2016; הוא משקר, אך עושה זאת בכנות. גם בחלק מהימין הישראלי אימצו את שיח הכנות, המעניק ערך לעצם חשיפת התפיסות בפומבי – לכנות לשם הכנות.^[3] ביקורת על מדיניותם של פוליטיקאים מוחלפת תדיר בהערכת כנותם, ולעיתים היא מתאפיינת בשיח כפול: שאט נפש כלפי אמירות או התנהגויות מסוימות, לצד הערכה כלפי עצם חשיפתן הכנה.

נדמה שהתביעה לכנות מקיפה אותנו. היא נעשתה כה דומיננטית כקריטריון של שיפוט ערכי חיובי עד שקל לשכוח שלא תמיד הייתה כזאת, כלומר שיש לה היסטוריה. התבוננות בשורשי הכנות במערב מאפשרת להבין את הופעתה כיום בזרם התרבות שזכה לכינוי "הכנות החדשה" (the new sincerity). מעבר לטענות השגורות על האינדיווידואליזם הנרקסיסטי של תרבות שמקדשת את החשיפה העצמית, מתברר שהתביעה לכנות (התביעה "לומר את האמת") שולטת בשיח התרבותי דווקא ברגע שנתפס כרגע של משבר אמת חמור במיוחד.

שורשי ההיסטוריה של הכנות

כאשר יוסף נעשה משנה לשליט מצרים שולח אליו יעקב, האב, את אָחיו להתחנן למזון. יוסף מזהה אותם אבל מעמיד פני חשדן, והם משיבים: "בָּנִים אֲנַחְנוּ, לֹא קָיוּ עֲבָדֶיךָ מִרְגָּלִים" (בראשית מב, יא). במשמעות הזאת, כנות (משורש כון – ישר, נכון) פירושה אמירת האמת. אבל לא שם מתחילה תרבות הכנות כפי שאנחנו מכירים אותה כיום. באנגלית, כנות מיתרגמת לשני מונחים – honesty ו-sincerity. המילה honesty מתייחסת לחשיפה גלויה של האמת האובייקטיבית, והיפוכה הוא שקר או רמייה; זהו המובן שבו משתמשים אחי יוסף כשהם טוענים שאינם מרגלים. אבל משמעותה של sincerity אחרת: ה-sincerity היא גילוי לב – היא מבטאת הלימה בין מחשבות ורגשות ובין הבעתם, והיפוכה הוא צביעות. במובן הזה לכנות אין כל קשר לאמת במובן האובייקטיבי או הנורמטיבי, אלא היא התאמה בין

פנים וחוץ, בין רחשי נפש ובין המבע. מקורה בצירוף הלטיני sine-cera, "ללא שעווה", כלומר דבר צלול וטהור (פסלים וכלים רומיים, במקור), משהו שנעשה במקשה אחת ולא חובר, הורכב ופוברק בעבודת טלאים, ובהשאלה – אדם שתוכו כבר, שפיו וליבו שווים. המובן הזה של הכנות, שניצנו מופיעים כבר במשנה ובתלמוד, מבשר את מעמדה של הכנות כיום כתופעה שעניינה אינו האמת אלא היחסים בין האדם לשפה.

הנצרות הקתולית הייתה הרגע המשמעותי הראשון בהיסטוריה שבו התפתחה תביעה תרבותית רחבה לכנות, ושני המובנים של הכנות מבטאים את הפיצול בין התפיסה הקתולית לתפיסה הפרוטסטנטית שלה. בטקס הווידוי הקתולי מתבקש האדם לחשוף את עולמו ולכפר על חטאיו באמצעות התוודות בפני הכומר, המשמש כערוץ לאלוהות. הכנות בווידוי הקתולי היא פרקטיקה ממוסדת ונוקשה הכוללת מערך מוסדר של פעולות דיבור שהאפקט שלהן כמעט מובטח: האדם הנמצא מעבר למחיצה מתוודה על חטאים שנוגדים את איסורי הדת וכך עובר טקס היטהרות ומקבל את מחילת האל. באקט של אינטרפלציה הדדית, המתוודה מכונן את סמכותו של איש הדת להיות מתווך האלוהות ומעניק המחילה, ואיש הדת מכונן את המתוודה כסובייקט דתי נאמן. הנוסחאיות של טקס הווידוי, שלאורך ההיסטוריה אמנם הופרה רדיקלית בסיטואציות בינאישיות אך נותרה על כנה ברמה הטקסטית הפורמלית, מאלצת להתוודות בזמנים מוסדרים על עניינים נתונים מראש שנתפסים כחטאים הלכתיים, ולכן המתוודה יכול להתוודות גם ללא מוטיבציה, הכרה פנימית או חרטה על מעשיו. במילים אחרות, המתוודה נדרש להיות honest, לומר את האמת על מעשיו, אבל לא בהכרח להיות sincere. הוא יכול לחשוב ולהרגיש דברים, אבל אינו חייב לחשוף אותם בטקס הווידוי; כלומר, הוא יכול להיות מתוודה צבוע. במובן זה יש דמיון מסוים בין הווידוי הקתולי ובין חלק ממנהגי הכפרה ביהדות: שניהם מבוססים על אוסף נתון וריטואלי של פעולות שמבטיחות מראש את המחילה, ולכן הן עשויות להיות ריקות ופורמליסטיות. תרבות קניית שטרי המחילה בימי הביניים ניצלה את הנוקשות של טקס הווידוי, שייצרה הלכה למעשה את ההרשאה לצביעות.

עם המרד הפרוטסטנטי בנורמות המסואבות של הווידוי הקתולי, עבר מנהג הווידוי טרנספורמציה. ממוסד נוקשה שבו חטאים נחשפים בטקס מובנה לפי כללים מוכתבים מראש בפני סמכות חיצונית, הוא הפך לנבירה פנימית מתמדת במטרה למצוא את הטוהר הפנימי ולהפגין אותו. לראשונה נדרש המאמין להיות sincere – לא רק להתוודות על חטאים, אלא לומר את מה שעל ליבו. המקור למחילה כבר לא היה רק הסמכות החיצונית של הכומר אלא גם המאמין עצמו, והאדם נהיה המתוודה והשופט של עצמו בעת ובעונה אחת. כך, הופעתה של ה־sincerity, מילה שחדרה לשפה האנגלית רק במאה השש־עשרה, בישרה את המובן האינדיווידואליסטי המודרני והמחולן של הכנות, ובסופו של דבר את החלפת תא הווידוי הממוסד בחדר הפסיכולוג והאח הגדול.

לא מפתיע שהתהליך הזה הניב גם ז'אנרים חדשים כמו הכתיבה הווידויית והאוטוביוגרפית. ההבדל התהומי בין וידויים של אוגוסטינוס משנת 397 ובין הווידויים של ז'אן ז'אק רוסו שהושלם ב־1770 ממחיש את המעבר מתפיסה קתולית של כנות לתפיסה פרוטסטנטית. אוגוסטינוס אמנם פרץ את הדרך לז'אנר הכתיבה הווידויית של אנשים מן השורה, אבל הוא כתב וידוי שממוען לאל ואשר מטרתו מיסיונרית. לעומתו, רוסו יצר גרסה חילונית של אמנות הווידוי שבה הילת השופט והמוחל ניתנת

לכותב ולקוראיו, ולאקט הווידוי יש זכות קיום כשלעצמו. הווידוי לשם הווידוי עובר אצל רוסו האדרה ומוצג כאקט נאצל וחדשני מבחינה ספרותית, עד שהדיון הערכי במעשים עצמם מיטשטש. כך, האתיקה הפרוטסטנטית והתפיסה הקלוויניסטית ש"האל הוא בתוכנו" יצרו את הרעיון שהאדם אינו זקוק לסמכות חיצונית ולפרוטוקול מוכתב מראש של גאולה; הוא צריך לפשפש בנפשו, לדבר את עצמו לדעת ולהפגין בהתמדה את כנותו בפרהסיה כדי להיטהר.

"הפכנו לחברה מתוודה במיוחד", כתב מישל פוקו וכרך יחד את כל טכניקות הווידוי שנעשו אמצעים ל"ייצור האמיתי" במערב מאז ימי הביניים.^[4] אבל נדמה שיש הבדל עקרוני בין שתי צורות הווידוי, ומתוך כך בין שתי התצורות של הכנות. המעבר מהתפיסה הקתולית לתפיסה הפרוטסטנטית של הכנות העלה את השאלה כיצד הכנות תפגין את עצמה; כיצד יוכיח האדם הכן שהוא אכן כזה? מאחר שהכנות דורשת הלימה בין מחשבות ותחושות ובין הבעתן ואינה נבחנת לפי אמת מידה חיצונית כלשהי, ומאחר שרק האדם עצמו מכיר את מחשבותיו ואת תחושותיו, נדרשים איתותים קונבנציונליים שיפגינו את הכנות. בווידוי הקתולי, הטקס המוסדר של הכנות כלל אוסף קבוע של נוסחאות שנמסרות מבעד למחיצה. הווידוי הפרוטסטנטי הדינמי, שיש בו מקום לביטוי אינדיווידואלי של פנימיות, פרץ את המבנה הטקסי הזה והוליד את הצורך לייצר רטוריקה שתיתן לכנות נראות ותוכיח את קיומה.

רטוריקה של כנות

הצורך לאותת על כנות ולהראות שפיד וליבך שווים הוא צורך עתיק והישרדותי; הוא מחויב המציאות כאשר נדרש אמון בין סובייקטים הפועלים בשיתוף פעולה במסגרת קהילתית, והוא בולט במיוחד כשהאמון הזה עומד למבחן. כך, סמני שיח של כנות בחיי היומיום ("האמת", "בכנות", "תכלס", "דוגרי", "נשבעת", "אני אמיתית איתך") מאותתים לעיתים קרובות דווקא על רגעים שבהם הכנות שבירית במיוחד ויש סכנה מוחשית להיעדרה. מחוות לשוניות וגופניות שיוצרות אתוס של כנות, כמו מבט ישיר בעיניים או מחוות של ספונטניות (גמגום, השתהות), הן מקור עניין ותיק לסוציולוגים, והן מעוררות עניין מיוחד בעידן של אמצעי תיווך ותקשורת המונים. כך למשל, פרקטיקת העדות - שבעשורים האחרונים נעשה בה שימוש פוליטי נרחב - נסמכת במידה רבה על קונבנציות ואיתותים של כנות, ומידת האמינות המיוחסת לעדים קובעת את מידת האפקטיביות של עדותם. גם בשדה המשפטי סממנים של חרטה כנה נתפסים כנימוק לגיטימי להקלה בעונש. בדיון בהסדר הטיעון של אריה דרעי בשנת 2022, למשל, ביקש התובע מבית המשפט לאשר את ההסדר בטענה ש"אמירתו הציבורית של הנאשם ופרישתו מחייו הפוליטיים משקפים כי פיו וליבו שווים". באופן דומה אך בשדה אחר, התביעה בשנים האחרונות לפרסם ברשתות החברתיות התנצלויות על חטאים ועוולות (למשל בהקשר של #MeToo) כרוכה בניסוח הלכות רטוריות מדוקדקות, גרסאות מודרניות של נוסח הווידוי הנוצרי שמכתיבות נוסחאות וניואנסים לשוניים של חרטה שמטרתם לשפוט את מידת כנותם של המתנצלים.^[5]

גם בספרות ובאמנות העיסוק בכנות אינו חדש, ומספיק להיזכר בעיסוק האינטנסיבי של שייקספיר בכנות ובצביעות במחזה כמו **המלט**, שבו המרחבים היחידים שבהם אפשר לדבר בכנות הם המונולוג הפנימי והתיאטרון. אבל נדמה שהתביעה לכנות בספרות ובאמנות התגברה ככל שמעמדה התרבותי של

האמת התערער ונחלש. אם בעבר הכנות הצרופה הייתה שמורה לז'אנרים שנתפסו באופן סטריאוטיפי כנחותים וכ"נשיים" כמו כתיבה יומנית, במאה האחרונה – לצד הפקפוק המודרניסטי, וביתר שאת הפוסטמודרניסטי, ביציבותה של האמת – נורמות אסתטיות של כנות החלו לקנות אחיזה גם בחלק מהיצירה הקנונית, והתפתחו שלל טכניקות המציגות את הכנות ומאמתות אותה.

חוקרי ספרות בישראל עסקו ברטוריקה של הכנות באופן חלוצי למדי וחקרו את המתחים המובנים בַּניסיון להפגין כנות במסגרת בְּדִיוֹן. בספרה **סיפורת הווידוי** (1988) כתבה חנה נוה על רטוריקת הכנות הווידוית בשלל יצירות מודרניות בספרות הישראלית ובספרות העולם, והדגישה בין היתר את אפשרות קיומה של "כנות לא מהימנה" הנבראת באמצעים נרטולוגיים שפוערים פער בין נקודת מבט של דמות לזו של המספר או המחבר המובלע. אחריה הקדיש מנחם ברינקר את ספרו **עד הסמטה הטבריינית** לרטוריקת הכנות ביצירתו של י"ח ברנר. הוא שלל את הטענה של ראשוני המבקרים של ברנר שמדובר בסופר אינטואיטיבי ו"מרושל", וטען כי ברנר ברא אוסף מתוחכם של טכניקות רטוריות כדי להפגין את כנותו. ברנר יוצר רושם שהטקסט המונח לפני הקורא הוא כתיבה פרגמנטרית שנמצאה באקראי, מציג את הסיפור כפיסה מחיי היומיום שכלל לא נועדה להיות דבר ספרות, ומוסיף לכך רמיזות אוטוביוגרפיות שיוצרות תחושה כי הסיפור נובע מהחיים עצמם. גם רומן כצמן, בספרו **"נבואה קטנה"**: **כנות ורטוריקה בעיר ומלואה לש"י עגנון**, דן בהרחבה ברטוריקה של כנות, ודווקא אצל יוצר רב־פנים ו"מומחה ברטוריקה קהילתית" כמו עגנון.

כל אלה הראו שאין סתירה בין רטוריקה ובין כנות, שכן אם עניינה של הכנות הוא הלימה בין פנים לחוץ, המבע חייב לאותת על ההלימה הזאת ולאמת אותה. עצם השימוש ברטוריקה שיוצרת מופע של כנות אינו מעיד על נוכחותה או על היעדרה של הכנות בפועל, אלא על האמצעים הקונבנציונליים המאפשרים לתת לה ביטוי. לעיתים קרובות האיתותים הללו בספרות ובאמנות מסתמכים על יצירת התחושה שהיצירה אינה מלאכת מחשבת אלא יציר ספונטני של המציאות כהווייתה, שהיא נעשתה ללא חומרי הרכבה ופברוק ("ללא שעווה").

אולם נדמה שזרם הכנות החדשה של ימינו מתעתע יותר. הוא אינו מסתפק בהיתממות או בניסיון ליצור מצג של ספונטניות לא מהוקצעת; נראה שהוא מתעמת באופן טרוד ומסוכסך יותר עם מושג הכנות ועם עצם היתכנותה. המונח "הכנות החדשה" מופיע בכמה מובנים בשיח התרבותי. חלק מהמופעים שלו מציינים, באופן הרחב ביותר, כל נטייה לקדש כנות על חשבון עובדות ועמדות במפנה המאה העשרים ואחת.^[6] אבל מובן ספציפי יותר מציין זרם תרבותי של יוצרים במגוון תחומים, המתעקשים לשוב אל הכנות ולשחק בה דווקא ברגע שבו היא נתפסת כערך נאיבי, כזה שאין לו מקום בעידן של אינפלציית דימויים והנדסת תודעה.

הכנות החדשה

התביעה החדשה לכנות אינה מובנת מאליה, משום שבמהלך המאה העשרים קמו לכנות מתחרים. לפי ליונל טרילינג, מחלוצי הכתיבה על הכנות בשנות השבעים, תפיסת הכנות נעשתה דומיננטית בתרבות המערב במאה השש־עשרה (כאמור, אז גם הופיעה לראשונה בשפה האנגלית במונח כ־sincerity), אך

למעשה היא שקעה והתנונה מזמן. לדבריו השימוש במילה sincerity התרוקן ממשמעות, וביטויים כמו "yours sincerely" או "I sincerely believe" הפכו לחלק מטקס חברתי צבוע של נימוסים וגינונים. מי שתפסה את מקומה של הכנות מאז המאה התשע-עשרה היא האותנטיות.

לעומת הכנות, הדורשת הלימה בין חוץ לפנינים, האותנטיות מבטלת את הדיכטומיה הזאת מיסודה: האדם האותנטי אינו מביע אמת פנימית באמצעים חיצוניים, אלא נתפס כאמיתי בכל הווייתו. האותנטיות אינה תובעת את תביעתה של הכנות להפגין את תחושותיך האמיתיות כלפי חוץ, אלא פשוט דורשת להיות "מי שאתה". באידיאל של האותנטיות אין כל צורך בווידוי או בכפרה, שכן האינדיווידואל האותנטי מתנער מהמחויבות המוסרית להתבונן בעצמו ולתת דין וחשבון לאחרים. במובן הזה, עידן של אותנטיות כבר אינו מממש את האתיקה הפרוטסטנטית של עבודה קשה על העצמי כדי להגיע לגאולה; זהו עידן של סובייקטים שמממשים את האמת שלהם, כביכול, בעצם היותם. לא מפתיע שהאותנטיות מיוחסת לעיתים קרובות באופן פטרנליסטי למי שנתפסים סטריאוטיפית כבעלי זהות לא מתוחכמת וחסרת ניואנסים, שאין בה דינמיקה בין פנים לחוץ, כמו ילדים, מיעוטים וילדים. גם פוליטיקאים פופוליסטיים המתבטאים בכנות בוטה מוצגים לעיתים בסלחנות פטרנליסטית כאותנטיים, כלומר כאימפולסיביים חסרי עידון ונטולי חניכה לשיח פומבי ראוי – מי שאינם מכירים את מכמני הרטוריקה ואינם מסוגלים להשתמש בה. אולם כנגד הרושם שלאותנטיות אין רטוריקה, מבקרים של האותנטיות, מתיאודור אדורנו ועד אווה אילוז, הראו את שלל הפעולות היזומות שנועדו לאותת על אותנטיות, שבמערב נושאת הון סמלי ולעיתים קרובות גם ערך כלכלי.

לצד פריחתו של ז'רגון האותנטיות המתחרה בכנות המסורתית, נדמה שדווקא מתחרה אחר הוא שהשתלט על התרבות הפופולרית בעשורים האחרונים של המאה העשרים: האירוניה. במפנה המאה, האירוניה הפוסטמודרניסטית ושלל תוצרי התרבות שהביאה איתה סימנו כצו השעה דווקא את חוסר הכנות, את הפער בין מחשבה למבע, את הצבת הכול במירכאות. הלך הרוח האירוני, שהתגלם באופן טיפוסי בדמות ההיפסטר, הציב פקפוק עמוק באפשרות קיומן של אותנטיות ושל כנות, בתקופה שבה דימויים משוכפלים משתלטים על כל חלקת קיום וסביר שאדם יצפה לאורך חייו ביותר דימויים של שקיעת השמש מאשר בשקיעות ממש. אימוץ קאמפי של טראש, צפייה אירונית במופעים טלוויזיוניים ומוזיקליים עתירי פתוס (מלודרמות, האירוויזיון), לבוש מיושן או מכוער במפגיע, חיתוך דיבור רב-משמעי ולא מחויב, בוז לאינטימיות, לישרות ולגילוי לב – כל אלה יצרו חציצה בין מחשבה לביטוי במקום לשאוף להלימה ביניהן. האירוניה איימה על עצם ההיתכנות של האותנטיות ושל הכנות גם יחד, והציגה אותן כהבניות תרבותיות נאיביות ולא כמשאת נפש.

הנטיות האירוניות הפוסטמודרניסטיות זכו כמובן לביקורת קשה, וגל הכנות החדשה מעיד על היסדקות מעמדן בעשורים האחרונים. בטקסט "How to Live Without Irony?" (2012) הציגה הוגת הדעות כריסטי וומפול את האירוניה כהלך רוח שמאפיין חברת שפע ומתאפיין בניכור ובהתחמקות מבחירות חברתיות ופוליטיות: "לחלק מזה אחראית האמונה כי לדור הזה יש מעט מאוד מה להציע בזירה התרבותית, שהכול כבר נעשה, או שהתחייבות של ממש לאמונה כלשהי תימחק בסופו של דבר על ידי אמונה מנוגדת, שתהפוך את הראשונה למושא לעג במקרה הטוב, או בוז במקרה הגרוע".^[7] המדריך

שלה לחיים ללא אירוניה דורש "לומר את מה שאנחנו מתכוונים, להתכוון למה שאנחנו אומרים ולראות
בְּרָצִינּוֹת וּבְפִתְיחוֹת צוּרוֹת בִּיטוּי רֵאוּיוֹת, לַמְרוֹת הַסִּיכּוֹנִים הַכְרוּכִים בַּכֶּךְ. [ההתרחקות מהאירוניה]
תובעת טיפוח של כנות, ענווה והצטנעות [...]".

זרם "הכנות החדשה" מנסה לתת מענה לקריאה הזאת. מי שמוזכר לעיתים קרובות כמבשרו הוא דייוויד
פוסטר וואלאס, שבטקסט הביקורתי שלו מ־1993 על "טלוויזיה וסיפורת אמריקאית" רמז על אפשרות
של נסיגה מהנטיית האירוניות של דורו:

יתכן מאוד שהדור הבא של "מורדים" ספרותיים אמיתיים בארץ הזאת יתגלה כאיזו חבורה
מוזרה של **אנטי־מורדים**, לוטשי־עין מלידה שמעזים איכשהו לסגת מן הצפייה האירונית,
שניחנים בתעוזה הילדותית הנחוצה כדי לדגול בעקרונות חד משמעיים ולגלם אותם בפועל. [...] [...]
שמתרחקים ממודעות עצמית ומליאות אופנתית. האנטי־מורדים האלה יהיו מיושנים, כמובן,
עוד לפני שהתחילו. נידונים למוות על הדף. כנים מדי. מודחקים בעליל. לא עומדים בקצב,
תמוהים, נאיביים, אנכרוניסטיים. [...] מורדים אמיתיים, למיטב הבנתי, מסתכנים בכך
שיסתייגו מהם. [...] יתכן שהמורדים החדשים יהיו אמנים שמוכנים להסתכן בכך שיתקלו
בפיהוק, בגלגול עיניים, בחיוך צונן, ברמיזה דקה, בפרודיה של אירוניקנים מוכשרים, ב"אוי
כמה **בנאלי**".^[8]

פוסטר וואלאס מציג את הנטייה לאירוניה כבריחה לעמדה מתגוננת שאי־אפשר להפסיד איתה, עמדה
שמקיימת מצב תמידי של עמימות ומנטרלת כל אפשרות של ביקורת והתנגדות. הוא חוזה שדווקא
הכנים, המתבטאים באופן פשוט וליטרלי ומסתכנים בבזו, יהיו המורדים האמיתיים בתרבות שמעריצה
את האירוניה. ביצירותיו שלו הוא אמנם לא נסוג לכנות נאיבית אלא שילב בין כנות לאירוניה, למשל
כשהציג זרם מחשבות באופן חשוף ולעיתים ברוטלי אבל בה בעת השתמש באמצעים כמו הערות שוליים
אקססיביות, שיוצרות פערים בין הליטרלי למרומז, בין הבעה מפורשת לזרמים סמויים שחבויים
מאחוריה.

הכנות החדשה של האנטי־מורדים שוואלאס קיווה להם אינה אסכולה אחידה ומוגדרת ולא זרם שאפשר
לתחום את גבולותיו בזמן באופן אבסולוטי, אלא שם של אוסף נטיות תרבותיות שמתנגדות לאירוניה
וחותרות לכנות, ובה בעת אינן מסוגלות לשוב לתביעה לאיזו כנות ראשונית ונאיבית בנוסח
הפרוטסטנטי אלא מיטלטלות בין כנות לאירוניה. בטקסט שכותרתו "מניפסט הכנות החדשה",
שפרסמה מערכת המגזין Maximum Fun ב־2006, נכתב שבעולם שלאחר נפילת מגדלי התאומים, עם
הופעתו הברוטלית כל כך של "הממשי", נדמה היה לרגע שהאירוניה חוסלה, אבל למעשה שיווי המשקל
בין אירוניה לכנות הוא שהתערער; הכנות החדשה מוצגת כיצור כלאיים של השתיים, הפועל מתוך כורח
לשמר עמדה יצירתית סותרנית בעידן של אי־ודאות. בפועל נדמה שהכנות החדשה נהנית משני העולמות
- גם מהכנות, המקבלת הערכה כשלעצמה, וגם מהעמדה המתגוננת של האירוניה.

יוצרי הכנות החדשה מתעקשים לדבוק בכנות אך מציעים כנות מודעת לעצמה, לעיתים תוך מודעות לכישלון הבלתי נמנע להשיגה בימים שבהם כל האמיתות היציבות התפרקו, ואפילו פנימיותו של האדם מהונדסת ונדמה כי בלתי אפשרי להגיע לאמת הפנימית. לעיתים קרובות הם מודעים לזיוף של הלשון ולפוליטיות שלה, לכך שהלשון בהכרח חוצצת בין האדם למבע ולעולם אינה יכולה להוביל להלימה מלאה בין פנים וחוץ. בדיוק כמו יוצרים פוסטמודרניסטיים שמושפעים מהגותם של הוגים ספקנים מניטשה ועד דרידה, גם יוצרי הכנות החדשה מודעים לעובדה שכנות תמיד מתווכת דרך רטוריקה, ולכן הם פונים אליה בחשדנות ולפעמים בהסתייגות. בניגוד לרטוריקת הווידוי המסורתית, אין אצלם בהכרח נקודת סיום מזככת או ענישה על הווידוי אלא התחבטות מתמדת ללא מסקנה, פעולה ללא גאולה. בהקשר הספרותי, שבו סופרים אנגלו-אמריקנים כמו דון דלילו, זידי סמית, מייקל שיבון, ג'ונתן פרנזן וג'ונתן ספרן פויר מוזכרים תדיר כנציגי הזרם, יש לעיתים נוכחות מוגברת של הכותבים והכותבות בטקסט, לא רק כמספרים מובלעים או מרומזים אלא כסובייקטים קונקרטיים, ולצידם יש גם נוכחות מוגברת של הקוראים והקוראות ופנייה ישירה אליהם מתוך תקווה לפרוץ את שרשרת הסימון של הבדיון ולחולל דבר מה ממשי בעולם.

אפשר לתהות אם החזרת הסובייקטיביות או הסוכנות ליצירה, החתירה של יוצרים ויוצרות לכנות והנטייה התרבותית הכללית להעריך את הכנות מבשרות גם שיבה אל הפוליטי, בניגוד לנטיות הפוסטמודרניסטיות שמנטרלות את המחויבות לפעולה קונקרטית ושחלקן ידועות לשמצה בניתוקן מהפוליטי. למעשה, כמה מהרגעים הפוליטיים המכוננים של המודרנה העלו על נס את הכנות: המהפכה הצרפתית, כתבה חנה ארנדט בספרה **על המהפכה**, התבססה על חשיפת הצביעות של מתנגדיה ועל התביעה האלימה להפגנת הכנות בציבור. גם המניפסט הקומוניסטי, באחת משורות הפתיחה הידועות שלו, התייחס להכרח להפסיק להסתיר את עמדותיהם של הקומוניסטים ולהצהיר עליהן מול "העולם כולו". אולם הרגעים האלה רק ממחישים את ההבדל העקרוני בין מניפסטציה פוליטית ובין התביעה העכשווית לכנות. התביעה לכנות אינה מבקשת לגבש עמדות ולחשוף אותן לשיפוט של הציבור כדי שזה ייתן להן לגיטימציה, אלא נותנת לגיטימציה מראש לכל סוג של עמדה. הכנות היא אקט הרמטי שמאשש את עצמו, שכן עצם הכנות היא שנתפסת כפעולה שזוכה להערכה, ולא הדבר שעליו היא מצהירה או תוצאותיה האפשריות. כך, גם עמדות ברוטליות, אלימות, גזעניות או כאלה שמבוססות על שקרים עשויות לזכות בתשואות על ה"אומץ" שבעצם חשיפתן הכנה. במובן זה, אין בהכרח בכנות החדשה היבט של מרד מסתכן כפי שפוסטר וואלאס קיווה לו, משום שעצם מסגורה של פעולת הכנות כמרד (בתקינות הפוליטית, בטעם הטוב, בנימוס, בפרטיות) מעניק לה ערך חיובי, מקדש אותה ולמעשה מקנה לה ערך מוסרי כשלעצמה, וכך פוטר את האדם הכן מהצורך לשלם מחיר על כנותו.

כך, הפרזנטור של דן דיזיין סנטר, אביב גפן, הציג בפרסומת בחורף 2023 את העקרונות הנעלים שהיה מזוהה איתם בעבר – סולידריות ושלוש – בשעה שהוא מקדם קניית רהיטים ומתוודה שהעקרונות ההפכפכים שלו עוזרים לו לקבל קמפיינים. הפרסומת מציגה אותו כאדם שמכר את נשמתו לשטן, ובה בעת היא מבקשת הערכה על עצם החשיפה הפומבית הכנה של המוסר הכפול שלו. למעשה, הפרסומת מציגה במפגיע אדם שבוגד בעקרונותיו ושאין אלא לשפוט אותו באופן שלילי, אך כנותו אמורה להתעלות מעבר לשיפוט הזה ולהאיר אותו באור חיובי. הפרסומת כמו אומרת: במשוואה שבין מוסר

לכנות, ככל שהמוסר ירוד יותר כך כוחה של הכנות רב יותר; ככל שאדם מציג את עצמו באופן שלילי יותר כך פעולת הכנות נתפסת כרדיקלית וכנאצלת יותר. הפרסומת לא רק מקדימה את הביקורת האפשרית על השתתפותו של אביב גפן בקמפיין ונותנת לה מענה מראש כדי לגייס לגיטימציה – כל כולה מבוססת על ביטולה ההפגנתי של הביקורת הזאת בשם הכנות המהולה באירוניה.

הפרדוקס הזה של הכנות, המאפשרת מראית עין של תעוזה והסתכנות לצד מנגנון אוטומטי של אשור, לא חמק מיוצרי הכנות החדשה, המתייחסים לכנות באופן מתעתע ואמביוולנטי. אוסף מבוזר ביותר של יוצרים ויוצרות משלושת העשורים האחרונים יכול להיבחן תחת הכותרת הזאת, החל בפוסטר וואלאס והזרם הקולנועי "דוגמה 95" וכלה ביוצרים ויוצרות כמו מישל וולבק, קרל אובה קנאוסגורד, מגי נלסון, לואי סי. קיי, ובישראל של היום יעל נאמן, מעין איתן, ננו ותמיר בר. ספק אם אפשר לשרטט מכנה משותף יציב לכל אלה, ואין ספק שהתווית "הכנות החדשה" קורסת ברגע שמנסים לפענחה במדויק ולתחום אותה בגבולות היסטוריים. אם זוהי אכן תופעה שניצניה מופיעים בשנות התשעים ואשר פורחת בראשית המאה העשרים ואחת, מה עם תופעות דומות, מוקדמות יותר? מה לגבי לאה גולדברג, שכתבה כבר ב־1937 את **מכתבים מנסיעה מדומה**, יומן שמיטלטל בין אמת לבדיון, כנות ואירוניה – האם אינה סופרת של הכנות החדשה? ומנגד, מה עם מטאור הפופ טיילור סוויפט – האם אינה מגלמת את הכנות הנאיבית, ה"ישנה"? קשה להגדיר אוסף מאחד של מאפיינים ליוצרי הכנות החדשה, שכן מדובר בזרם שהנמנים עימו מפוענחים לעיתים קרובות דרך אוסף תוויות שחלקן מתחרות זו בזו. ובכל זאת אפשר למצוא חוט מקשר בין הפרסומת הממזרית לטורטית, הליריקה הווידויית אך האירונית של ננו וסיפורי החיים המיטלטלים בין אוטוביוגרפיה לבדיון של רבים מהסופרים והסופרות בני זמננו: בכל המקרים האלה ניכרת תשוקה לכנות ומודעות עמוקה לכך שהיא מקבלת הערכה חיובית בתרבות ההווה, לצד עמדה לא מחויבת העומדת כל העת על סיפה של האירוניה.

גם בלי לשרטט את גבולות הגל של הכנות החדשה, יש עניין בעצם נסיקתה של התביעה לכנות ובריבוי הופעתם של משחקי כנות היום. לא במקרה משגשגת כנות אמביוולנטית דווקא כאשר גואה החרדה מטשטוש האמת, בעידן שזכה לכינוי "פוסט־אמת" ולאור התשוקה להיאחז באמת ולתת לה תוקף מחודש. הכנות מופיעה לעיתים קרובות בשיח היומיומי כמילה נרדפת לאמת (זוהי "האמת הפנימית" או "האמת שלי"), ולכן נראה כאילו היא נותנת לאמת במה. אולם בסיכומו של דבר, הנטייה לקדש את הכנות הולכת יד ביד עם דלדולה של האמת, שכן sincerity אינה חתירה לאמת ואפילו לא חתירה למשא ומתן על ריבוי אמיתות סובייקטיביות; היא תחליף לאמת והרשאה לוותר עליה.

הערות שוליים

[1][†] "**אחות לפליאדות** הוא רומן לא שגרתי שמספק חוויה רגשית של כנות ואינטימיות" (עמיחי שלו, **מקור ראשון**, 23.1.2023); "[מיה] טבת דיין מצליחה לכתוב על הימים הללו בדייקנות ובעוצמה בזכות [...] פואטיקה של כנות וישירות, של חתירה לביטוי עצמי שלם [...]" (אלי הירש, "החופש עלה על גדותיו בתוך האוטו הסגור שלנו", **ידיעות אחרונות**, 13.9.2021); "**הראיון האחרון** של אשכול נבו מספק כנות, פתיחות ומודעות עצמית"

(דוד רוזנטל, **וואלה**, 4.10.2018); "לו היה צריך לתאר במילה את [אביתר] בנאי - האיש והמוזיקה שהוא עושה - היא תהיה כנות" (אמיר שוורץ, "האלבום החדש של אביתר בנאי הוא גם הכי משפחתי שלו", *Ynet*, 6.6.2021); "באלבום החדש של רביד פלוטניק [יש] כנות, רגישות, אמפתיה וכישרון כתיבה" (סער גמזו, "רביד פלוטניק: אלבום בנעלי בית", **ישראל היום**, 3.7.2019); "מיי וג'ורג' [היא] סדרה שנשמכת על כנות אמיתית והומור כדי ליצור אינטימיות גם ברגעים הכי פחות פשוטים" (חן חדד, "מיי וג'ורג': אין הרבה סדרות כנות וחשופות כמו זו", **הארץ**, 6.6.2021).

[2][†] אריק גלסנר, "הגרעין הזוהר של האוטוביוגרפיה", **הזמן הזה**, דצמבר 2020; קרן דותן, "על אוטופיקשן: אוטוביוגרפיה בעידן של פוסט-אמת", **תיאוריה וביקורת** 55, 2021, עמ' 13-39.

[3][†] "תגידו מה שתגידו על איתמר בן גביר, אומרים חסידיו של מנהיג 'עוצמה יהודית' - גזען, לאומן, אליס, איש ריב ומדון - אבל תוכו כברו" (עקיבא אלדר, "לתפוס את ביבי בבן גביר שלו", **הארץ**, 11.11.2022); "רבים לא יכולים לשאת את האידאולוגיה של [איילת] שקד, אבל גם מתנגדיה המרים מודים, או לפחות יודעים, מהי תפישת עולמה בניגוד למאחזי עיניים. [...] שקד איננה מוכרת לוקשים ולכן הסיכוי השכנים שלנו יעריכו את כנותה גבוה יותר מההערכה שאולי יחשו מעוד נאום מתפתל, שכולו מילים ריקות והולכת שולל, מהסוג שידע נתניהו להפיק" (יסמין לוי, "באיילת שקד יש כנות שחייבים להעריך", **הארץ**, 10.10.2021).

[4][†] מישל פוקו, **תולדות המיניות 1: הרצון לדעת**, בתרגום גבריאל אש, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1996, עמ' 43.

[5][†] ראו למשל: "הפוגעים צריכים להציע את התנצלותם הכנה, כזו שלא מצוותת למלת תנאי בסגנון 'מצטער אם פגעת'!" (שירה מייקין, "סליחות בלתי נסלחות: איך להתנצל נכון בעידן #MeToo?", **הארץ**, 17.9.2018).

[6][†] פייסל דבגי, "עידן הכנות", **אלכסון**, 2017.

[7][†] כריסטי וומפול, "החיים בקטע של", **אלכסון**, 2017.

[8][†] דייוויד פוסטר וואלאס, "E Unibus Pluram: טלוויזיה וסיפורת אמריקאית", בתוך **טבעו של הכיף**, בתרגום דבי אילון, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2018, עמ' 133-134.

ננה אריאל היא מחברת, חוקרת ומרצה לרטוריקה, תרבות המילה והספר ומדעי המידה באוניברסיטת תל אביב.
